

**ПРОЦЕСИ И ПРОМЕНИ
В ИКОНОМИЧЕСКАТА ЛЕКСИКА СЛЕД 1989 Г.
(ВЪРХУ БЪЛГАРСКИ И СЛОВАШКИ ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ)**

Диана Иванова
СУ „Св. Климент Охридски“

**PROCESSES AND CHANGES IN ECONOMIC LEXIS AFTER 1989
(BASED ON BULGARIAN AND SLOVAK LANGUAGE MATERIAL)**

Diana Ivanova
Sofia University St. Kliment Ohridski

Abstract: The paper examines some current processes and changes in the economic lexis of the Bulgarian and Slovak languages after 1989. The empirical material has been excerpted from the economic press (dailies, weekly and monthly issues). Focus is placed on the major pathways of replenishing the lexical stock (borrowing from English and subsequent adaptation, formation of neologisms and neosemanticisms), as well as on word-formation changes in the lexical stock based on univerbation; the functioning of some systemic relations such as synonymy (including the use of adjectival suffix variants) and antonymy. An interesting process is also the extensive use of adverbial structures where the adverbial is formed from an economic lexeme – an adjective.

Keywords: economic lexis, Bulgarian language, Slovak language

0. Увод

Едва ли някой би подложил на съмнение твърдението, че икономиката е тясно свързана с политиката. Развитието на икономиката в глобален и регионален мащаб се влияе от политическите процеси. Смяната на икономическия модел в България и Словакия след 1989 г. бе предизвикана от политическите промени, през които преминаха двете държави. Изминалите години не опровергават така формулираната теза. Дори напротив, някои учени (Проданов/Prodanov 2014) потвърждават победоносното завръщане на науки като политическата икономия и у нас.

Присъединяването на двете държави към политически и икономически организации (ЕС, СТО, V4, еврозоната и др.), освен че налага да се спазват изискванията им, в чисто лингвистичен план актуализира, активизира и интензифицира за различен период от време употребата на определена част от икономическата лексика. Употребата на друга част остава постоянна. Влиянието на екстралингвистичните фактори върху лексикалния състав на икономическата тематична област е съществено.

Важна е и ролята на комуникационните канали (мобилни комуникации, интернет), които не само ускоряват разпространението на информацията и достигането ѝ до неограничен брой реципиенти, но спомагат за формирането на нови икономически реалии. Това на свой ред обуславя появата на неологизмите, които ги назовават.

Целта на доклада е да се открият, макар само в най-общи линии, някои актуални процеси и промени, през които след 1989 г. преминава икономическата лексика в българския и словашкия език. Ограниченията в обема не ни позволят по-задълбоченото им анализиране в настоящия текст.

Под *икономическа лексика* се разбира най-общо речникът на тематичната област *икономика*, включващ специализирания и терминологичния словен запас на икономическите подобласти *търговия, финанси, капиталови пазари, застраховане*. Докладът ползва наблюдения върху лексиката, употребявана в икономическата преса (печатни и онлайн вестници и списания с различна периодичност¹), тъй като там динамиката на промените се проявява най-отчетливо.

1. Ядро на икономическата тематична област – процеси и промени

Ядрото на икономическата тематична област се състои от лексикалния запас, който, веднъж актуализиран, функционира активно и постоянно през изминалите години. Лексемите назовават основни понятия от икономическите подобласти, отнасящи се до вече формирани и утвърдени реалии, процеси, явления. Промените, които настъпват в ядрото, засягат най-вече:

Източниците и пътищата за попълване на лексикалния състав

Лексикалният състав се попълва от домашни и чужди думи. При домашните думи се наблюдава, от една страна, актуализиране на вече съществуващи понятия със специализиран и терминологичен характер, поява на неологизми и неосемантизми, формирани по правилата на домашната езикова система.

Езикът-източник на заетата икономическа лексика е изключително английският език. При навлизането си в езиците-реципиенти (ЕР – български и словашки) английските заемки се подлагат на различни процеси напр.: калкиране и адаптация (фонетична, морфологична, словообразователна): *коуч, коучинг/kouč, koučing* (англ. *coach, coaching*); *вирусен маркетинг/virálny marketing* (англ. *viral marketing*); *биткойн/bitcoin* (англ. *bitcoin*); *криптовалута/kryptomena* (англ. *cryptocurrency*); *старъп/start-up* (англ. *start-up*); *ютилити сектор/sektor verejnoprospešných služieb* (англ. *utility sector*) и др.

Особено ясно може да се проследи фонетичната адаптация в словашкия език. В началния етап на този процес формите се изписват с оригиналния си английски правопис (*bitcoin, floating*), постепенно започват да се налагат адаптираните към домашната фонетична система форми. За определен период от време адаптираната и неадаптираната форма функционират едновременно (това е зафиксирано и в нормативните лекси-

¹ „Мениджър“, „Пари“, „Капитал“, Trend, Sme, Hospodárske noviny.

кографски справочници²) до окончателното утвърждаване на адаптираната форма и формирането на словообразователно гнездо (*leasing/lizing, dumpung/damping, forward/forvard, hedging/hedžing, coach, coaching/kouč, koučka, koučing; start-up, start-upový, start-upista*).

При употребата на английските абривиатури отбелязахме следните варианти в ЕР:

- а) оригинално изписване на латиница (*PR, IT, HR*),
- б) транскрибирани (*ПР, (разг.) пиар/ка; ИТ*),
- в) калкирани (*връзки с обществеността/práca s verejnosťou, styk/vzťahy s verejnosťou; човешки ресурси; ľudské zdroje; нискотарифна, нискобюджетна авиокомпания, лоукост/nízkonákladová letecká spoločnosť, nízkonákladové aerolinie, nízkonákladový (letecký) dopravca, lacná (letecká) spoločnosť, lowcost(ová/ový) letecká spoločnosť/letecký dopravca; trojponuka/triple play*).

Развитие на ново/и значение/ия на вече съществуваща лексема (формирание на неосемантизми:

амнистия (финансова, данъчна, на капитали)/amnestia (daňová); балон (имотен) и балонен (балонена икономика)/bublina (realitná); бreme, тежест (данъчно, данъчно-осигурително, дългово)/bremeno, záťaž (daňová); lowcostový (~é riešenia); евтини на-пу/lacné peniaze, červené/čierne čísla; гаражна фирма/garážová firma; дългова спирачка/dlhová brzda; лоши, токсични активи/zlé, toxické aktíva.

Икономически лексеми в адвербиална употреба

В ексцерпирания материал открихме фреквентна употреба на адвербиални форми, свързани с наблюдавания от нас тип лексика: **безлихвено** субсидирам/кредитирам/*bezúročne*, **(по-)пазарно** (ориентирани инструменти, действиям), **икономически** (изоставащ регион)/*economicky nevýhodne*, **продуктово** (ориентирани компании), **борсово** (търгуван фонд), **експортно** (ориентирани отрасли/фирми), **инфлационно** защитен, **самостоятелно** заети лица/*samostatne zárobkovo činné osoby; riadiť stratovo; finančne náročný, cenovo výhodná pracovná sila, investične podporiť, kapitálovo (menej) náročný* и др.

Степенуване на относителни прилагателни

Макар и оказионално, в изследвания материал откриваме примери за степенуване на относителни прилагателни *najdotovanejší, elektronickejší (obchodný register má byť ~)*.

Пряко свързано с 1.2. е:

- а) изграждането/разширяването на словообразователните и семантичните гнезда и б) образуване на нови колокации със специализиран/терминологичен характер: **хедж** (фонд), **хеджингов** (фонд), **хеджирам** (експозиция), **хеджиране** (на валутен риск, на

² Всички нормативни лексикографски справочници на словашкия език са достъпни на следния уеб адрес: <http://slovniky.juls.savba.sk/?d=kssj4&d=sssj&d=sssj2&d=psp&d=scs&d=sss&d=peciar&d=bernoak&d=hssjV&d=obce&d=priezviska&d=un>

портфолио)/*hedging/hedžing, hedgingový/hedžingový*; борса (търгувам на ~, стокова ~, фондова ~, световна ~, колебания на ~), борсов (индекс, пазар, регулатор, сесия, спекулация, треска, цена, приватизация, котировка, позиция)/ *kouč, koučka, koučing, koučovanie, koučovať, koučovací, koučingový*; *finančný*: (~á *gramotnosť*; ~á *inštitúcia*; ~á *rezerva*; ~ *agent*; ~ *trh*; ~ *poradca*; ~ *produkt*; ~ *sprostredkovateľ*; ~ *svet*; ~ *šok*) и др.

Не е изненадващо, че определени лексеми успяват да мотивират богато семантично гнездо: *бизнес* (субстантив: '1. икономическа дейност като източник на печалба, 2. икономическите субекти'), използван и в плурална форма (*бизнеси*), но и като маркиран разговорно-иронично деминутив (*бизнесчета*) и като неизменяемо прилагателно ('свързан с/отнасящ се до 1. икономическа дейност като източник на печалба, 2. икономическите субекти'), фиксирахме в ексцерпирания материал в поне 130 колокации с различна честота на употреба. Някои от тях могат да се приемат за утвърдени в тематичната област (*едър/голям/среден/малък/сгартиращ бизнес; започвам/развивам бизнес, бизнес план, бизнес ангели, бизнес партньор*), а други – (все още) оказионални (*майсторски бизнесклас, бизнес лица, бизнес мъдрост, бизнес ценз*³).

Системни отношения в лексиката:

а) развитие на синонимия: *интернет/електронно/онлайн/отдалечено банкиране/internet, home banking; e-shop, online shop, elektronický predajca, internetový predajca; deficit/schodok*. В някои случаи единият от членовете на синонимния ред може да бъде остаряла дума, която отново е навлязла в активния лексикален пласт (реактуализирала се е): *štátna kasa/podkladnica štátu*; единият член е чужда, а другият домашна лексема *konto/účet*, респ. разликата е стилистична: единият член е неутрална, а другият разговорна лексема: *odvetvie/brandža*.

б) в много редки случаи се среща антонимия: *онлайн бизнес – офлайн бизнес*.

Активни словообразователни процеси

Най-вече в словашкия език активно действа универбизацията (разбирана в тесен смисъл като образуване на еднословна лексема от двусловно словосъчетание с последваща суфиксална деривация). Освен примерите, които вече сме посочвали в предишно изследване (Иванова/Ivanova 2012), често се употребяват и универбатите: *gastráče (gastrolístky, stravné lístky, poukážky na stravu), reklamka (reklamná agentúra), lowcostovka (lowcostová spoločnosť), nebankovka (nebanková spoločnosť)*, които са стилистично (разговорно) маркирани.

Образуване на суфиксални варианти на прилагателни имена

Така образуваните суфиксални варианти се употребяват като абсолютни синоними във всичките си значения: *koncesný* (най-стара форма), *koncesný, koncesiový; konzorciový/konzorcionálny* или в някои от значенията си: *inovatívny, inovačný*.

³ Оставяме оригиналното слято или разделно писане на ексцерпирания примери.

2. Периферия на икономическата лексика и принцип на вълната

Лексиката, която се намира в периферията, назовава реалии от икономическата област, станали неактуални поради различни причини, като напр. приключване на определени процеси: *РМД, приватизация (масова, касова)/kúpónová privatizácia, преходна икономика, икономика в преход/prechodová ekonomika*; временно или постоянно затихване на проблем: *дългов таван, таван на федералния дълг/dlhový strop* (свързан с опасността САЩ да изпадне в несъстоятелност през 2011 г.), *имотен балон/realitná bublina, Европейски фонд за финансова стабилност : Európsky fond finančnej stability, euroval, dočasný záchranný fond eurozóny, dočasný euroval, záchranný val, protikrizový európsky val* (за Гърция от 2010 г.) и др.

Наблюденията върху лексиката на икономическата тематична област ни дават основание да твърдим, че може да се говори за действие на вълнови принцип по отношение на лексикалния запас от периферията – определено събитие, икономическо явление започва да действа, набира скорост, достига своя пик и след това постепенно затихва – отражението в лексиката е огледално. Повторение на събитието след определен (продължителен) период от време, поражда отново същия вълнови ефект (*световна финансова, икономическа, дългова криза/svetová finančná, ekonomická, dlhová kríza, рецесия/recesia, оживление/oživenie* и др.).

3. Заключение

Посочените примери доказват, че в така обособената лексика на икономическата тематична област в българския и словашкия език протичат активни и постоянни процеси на всички езикови равнища, идентични с процесите, характерни за лексикалната система като цяло. Можем да твърдим, че речникът на посочената област е добил завършен характер и е лесно идентифицируем. Това обаче не означава, че неговото актуализиране и обновяване е приключило – тези процеси ще продължат да действат и за напред, доколкото самата икономическа система се развива и дава място за появата на нови форми, събития, институции, структури и явления, които следва да бъдат назовани. Съвременните информационни източници предлагат изключително богат, разнообразен материал за наблюдения и анализи, които със сигурност ще дадат точна снимка на езиковата икономическа ситуация в синхрония и диахрония. И най-важното: актуалността на подобни анализи ще бъде винаги константна стойност.

Цитирана литература

Иванова 2012: Универбизацията като начин за образуване на лексеми в областта на икономиката. – Вълчанова, М. (съст.) *Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 111–117. (Ivanova, D. Univerbizaciya kato nachin za obrazuvane na leksemi v oblastta na ikonomikata. – Vav: Valchanova, M. (sast.) *Slavistikata v globalnia sviat – predizvikatelstva i perspektivi*. Blagoevgrad: UI Neofit Rilski, 111–117.)

Проданов 2014: Проданов, В. Политикономията е новата мода в световните университети. Интервю на чл.-кор. проф. дфн Васил Проданов за в. „Икономист“. [26.11.2018].
<http://departments.unwe.bg/peconomy/iep/bg/pages/5525/интервю-на-член-кор-проф-д-ф-н-васил-проданов-за-в-икономист-.html> (Prodanov, V. Politikonomiata e novata moda v svetovnite universiteti. Intervyu na chl. kor. prof. dfn Vasil Prodanov za v. Ikonomist.
<http://departments.unwe.bg/peconomy/iep/bg/pages/5525/интервю-на-член-кор-проф-д-ф-н-васил-проданов-за-в-икономист-.html>)

Диана Иванова
София 1504
Бул. „Цар Освободител“ 15
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра по славянско езикознание
dkirilovai@uni-sofia.bg

Diana Ivanova
Sofia 1504
15 Tzar Osvoboditel Blvd.
Sofia University St. Kliment Ohridski
Department of Slavic Linguistics
dkirilovai@uni-sofia.bg